

umrla s svetniki, ki sem jih izgubila. — Ljubim te
z vzdihom, s smehom, s solzami, z vsem svojim življenjem!
In če Bog tako hoče, še bolj te bom ljubila po smrti.

44

Predragi, mnoge rože si mi prinesel, utrgane
v vrtovih, skozi vse poletje in vso zimo,
in zdelo se je, kakor da so zrasle v tej zaprti
sobi in da niso pogrešale ne solnca, ne dežja.
Tudi ti, v imenu te najine ljubezni, prejmi v povračilo
te misli, ki so tudi vzcvetele tu notri
in ki sem jih v toplih in hladnih dneh izrula
iz mojega srca cvetnjaka. Zares, te gredice in hladnice
so vse preraščene z grenkim plevelom in rutico
in čakajo tvoje pletve; ali glej, tu je šipek,
tu bršljan, vzemi jih, kakor sem jaz tvoje rože
prejemala in shrani jih, da ne ovenejo. Naj si tvoje
oči verno zapomnijo njih barve in sporoči
svojemu srcu, da so ostale v moji duši njih korenine.

FRANCOSKI VOJNI ROMANI

J E A N L A C R O I X

O d vsega začetka se je zdelo verjetno, da bodo taki dogodki, kot jih je sprožila vojna, morali spraviti na dan celo kopo talentov. Pisatelji so bili mobilizirani, prvič se je kaj takega zgodilo. Naloga „pismarjev“ iz ozadja je bila, vzbujati patriotizem in dvigati duha. Ker pa je bila ta naloga v vseh vojujočih se deželah lahka, častna in dobičkanosna, se ji tudi francoski pisatelji niso odrekli. — Bolj zanimivo pa je dejstvo, da so vsi mladi pisatelji, ki so bili dovolj stari za orožje, tičali v raznih armadah in neredko celo v prvih vrstah. Čeprav je bilo mnogo takih, ki so znali iztakniti ne kdo ve kaj nevarna mesta, na kakršna so včasih oblastva postavljala intelektualce, je bilo vendar tudi dokaj takih, ki so živeli življenje navadnega vojaka in so, kakor je pel Pellerin,

nosili puško
in v taborišču spali.

Iz dotika z vojno, to najstrašnejšo in nad vse pristno stvarnostjo, je kajpada vzniknilo nešteto romanov. Zelo težko je izbrati najboljše. Kljub temu si je koj spočetka nekaj del pridobilo sloves, bodisi s svojimi odličnimi lastnostmi, bodisi s hibami, ki so bile prav različnega značaja.

Prvi vojni roman, ki se je blesteče uveljavil in si pridobil nagrado Goncourt, je bil Benjaminov „Gaspard“. Patriotizem, humor in konvencionalno slikanje fronte — edino to je bilo leta 1915. potrebno, da je roman ugajal občinstvu iz ozadja. Bojevniki pa gotovo ne bi bili nikdar spoznali svoje podobe v katerem izmed vojakov romana, ki so bili vsi prav tako neresnični kakor vojaki, opisani v dnevnem časopisju — sicer jih pa za mnenje tudi nihče ni vpraševal.

Vendar pa so prav bojevniki pripomogli, da je zaslovela druga Goncourtova nagrada iz vojnega časa: bil je to Barbusseov „Le Feu“, ki je za dolgo časa ostal francoski vojni roman v najčistejšem smislu besede. Zgodilo se je prvokrat, da je pisatelj s slovesom bojevnika in ugotovljenim pisateljskim darom realističnega in obenem nekoliko romantičnega kova zoperstavil konvencionalnim idejam o vojaku, ki se veselo bori v udobnem jarku in od srca lahko umira, vojsko polno blata in dežja, poživljenja pod udarci granat, obupa in jeze, ki velja bolj ljudem iz ozadja kakor pa vojakom na nasprotni strani. V tem romanu so vojaki izrekli v pogosto izumetničeno sirovem jeziku misli, ki niso vsebovale kar nič tistega patriotizma in nacionalističnega idealizma, s katerimi so jih tako radi kitili junaki ozadja. Ko je fronta videla, da sta dobila njena neizmerna jeza in njen stud nad pobojem poseben izraz, je mahoma začutila, da ji je odleglo.

Toda večina vojnih romanov, ki so izšli še za časa sovražnosti, nima istega značaja kot „Le Feu“, kajti preveva jih do neke mere duh epopeje in zategadelj je neiskrenost v teh delih o sodobnih dogodkih neizbežna. Sicer je pa tudi cenzura dovoljevala objavljanje le takih del, ki bi mogla „služiti“ v takem smislu, kakor ga tej besedi dajeta kak podnarednik ali Babbit Sinclairja Lewisa.

Kar se tiče najmočnejših in najbolj iskrenih del, jih je publika le malo brala. Genevoixovi knjigi: „Sous Verdun“ in „Les Eparges“ nista imeli odmeva. Uspeh pa so imela dela, kot: Malherbov „La Flamme au poing“ ali Bertrandov „L'Appel du Sol“, romani, omadeževani z najstrašnejšo literarno pregreho, ki jo more označiti samo beseda „kič“.

Prišel je mir in z njim tudi svoboda priobčevanja. Leto 1919. je doživelo zmagoslavni uspeh romana „Croix de bois“ Rolanda Dorgelesa. Bil je docela dobrega kova. Frontniki so bili mnenja, da je pisan v tonu, ki ustreza resnici. Ni ga bilo v njem vojaka, ki bi umiral s krikom „Vive la France!“. Vojaški argot je zvenel docela pristno; to je pričalo, da

ga je pisatelj nekoč tudi sam govoril v prednjih jarkih. Mimogrede povedano, je nacionalistični in nekoč za vojno navdušeni del publike požiral takele rečenice: „Beži no, vojne bodo zmerom na svetu . . .“ in pol genljive pol humoristične slike tistih nizkotnih trenutkov, ki jih „navzlic temu“ človek doživlja na bojišču.

Dorgelesov roman je imel še večji uspeh kot „Le Feu“.

Skoro na isti mah je pesnik in zdravnik Duhamel objavil svoji „Vie des Martyrs“ in „Civilisation“, v katerih je pokazal obratno plat vojne: ambulance, bolnišnice, kjer šivajo konje, da jih pošiljajo spet nazaj v areno. Izmed listov teh knjig veje močan dih usmiljenja in genotja. Vojaški zdravnik se joče: nikoli še kaj takega; res da je bil pesnik in književnik. Dejansko je v njegovih slikah zelo določna in spretna umetnost; včasih čuvstveni nemir, ki je lasten Duhamelu, napolnjuje vso pozornico.

Toda tista doba ni bila ugodna za vojne romane. Založniki so se soglasno izgovarjali: „Publika ne mara ničesar slišati o vojski . . .“ (cf.: Jolinon: Valet de gloire etc.). In zares, sedem ali osem let romani, ki kaj pomenijo, niso vojni romani. Ko je „A l'ombre des jeunes filles en fleur“ izpodbil nagrado Goncourt Dorgelesovim „Croix de bois“, je de Montesquiou pikro pripomnil, da Proustov roman zatemnjuje sence junakov. Seveda ni nobenega dvoma o tem, da v vojni literaturi ni bilo nič takega, kar bi bilo moglo odtehtati Prousta.

Leta 1928. pa je prevod Nemca Remarquea doživel silen uspeh. Široke mase občinstva so ga požirale, lotili so se ga kritiki. Posledica je bila, da so založniki zavohali izpremembo v literarni modi in znova začeli izdajati in ponatiskovati vojne romane. Genevoix in Pezard sta doživela novo izdajo. Nadelova knjiga „Sous le pressoir“ je bila prevedena v angleščino. Beli dan so zagledale knjige, kot: Stephaneova „Ma dernière relevé au Bois des Carmes“ ali Chevaillierova „La peur“, za katere bi bila pisatelja leta 1918. prišla na vislice. Navedimo se „La fleur au fusil“ Galtiera Boissierea, pristno pričevanje o prvem mesecu vojne.

V teh rokopisih, ki se objavljajo, je mnogo šare in navlake. Toda v isti mah je neki Francoz, profesor v Ameriki, J. N. Cru po imenu, objavil o francoskem vojnem romanu monumentalno študijo, ki je nad vse pomembna. Naslovil jo je „Temoins“. S čudovito natančnostjo in vestnostjo proučuje francoske vojne romane in spomine ter si pri tem zadaja dvojje vprašanj: ali avtor pripoveduje, kar je videl — ali je videl, kar pripoveduje, in ali se more ponašati s strašnim naslovom pričevalca. Njegova knjiga je nekakšna morilna igra. Podkovan z izkušnjo treh vojnih let v pehoti, kjer je kot narednik poveljeval vodu, je izsledil J. N. Cru sleherno napako in puhlo besedičenje. Še več, zamahnil je celó

po tistih delih, ki so imela najtrdnješi sloves, po „Le Feu“ na primer, v katerem je opazil, da avtor ni bil tak vojak, kakor bi človek mislil; zamahnil je tudi po „Croix de bois“, katerih avtor je vse bolj pisatelj kot pravi pravcati frontnik, ki robota in juriša.

Njegova metoda je zelo preprosta. Kadar J. N. Cru hoče ugotoviti, je-li pričevalec verodostojen, analizira s skrajno gorečnostjo najmanjše, pa kljub temu najsnovnejše podrobnosti: tako se ljudje na fronti niso oblačili, tako niso govorili, jedli, umirali . . . Malo je knjig, ki bi bile ušle njegovi kritiki (n. pr. Genevoixove in Pezardove). Skoro vsem je dokazal laž, in sicer tisto, ki je najbolj diabolična: laž iz ničemurnosti.

Zdi se, da je Cru naletel na malo razumevanja. Pisatelji bojevniki so mu vsi skupaj vrgli v obraz svoje pohvale in odlikovanja, kakor da bi to bil kakšen dokaz. Toda le malokateri se mu je postavil v bran s svojo vojaško knjižico.

Pomen njegove knjige je torej v tem, da je pokazal, kako se literarna vrednost knjige ne krije z njeno pričevalno vrednostjo in da se tudi resnični zanos ne krije z resnico.

Najvišja literatura pa nikdar ni izven resnice in stvarnosti. Tolstoj, ki je napisal „Vojno in mir“, je v lastni osebi doživel vojno.

Knjige o vojni, vojni romani, se morajo torej deloma šele napisati, če sploh more roman kedaj podati sintezo tega, kar je bila duša — če se sme tako reči — vojaka, ki je več ko leto dni preživel na fronti.

(Iz rokopisa prevedel J. Prezelj.)

PISMO, KI GA JE PISALA ŽENSKA

FRANCE BEVK

Ne zamerite mi — tako berem v pismu, ki leži pred menoj — teh vrstic. Pismo, ki ga je pisala ženska, porečete. Dà, morda je v njem preveč solzavosti in naivne radosti. Morda. Toda — kako naj pišem drugače, kot sem čutila? Bodi že kakorkoli. Ko ga boste prebrali, ga raztrgajte in vrzite v ogenj. Če ga ne boste brali, boste tako storili isto. Vseeno mi bo, saj tega ne bom vedela. Nocoj, to noč vem in čutim le, da moram povedati vam vsem, četudi tega morda nikoli ne boste izvedeli, kako sem po dolgih dneh samote in otožja nekaj posebnega doživela. Zame nekaj posebnega, a vam se bo morda zdelo smešno. Pa na to še misliti ne maram. Žalost je rada sama, a radost kriči in poje. In ne vprašuje, če se ji ljudje smejejo.

Še danes ta dan sem bila strašno žalostna. Za to nisem imela nika-kega vnanjega povoda. Toda notranji povodi so stokrat bridkejši. Leže